

ADAM MICKIEWICZ W RECEPCJI IWANA FRANKI

W XIX i na początku XX wieku Adam Mickiewicz był jednym z najbardziej znanych, czytanych w oryginale i studiowanych pisarzy obcojęzycznych na Ukrainie. Sprzyjała temu ogólnoeuropejska popularność polskiego poety zarówno w imperium austriackim, jak i rosyjskim, które obejmowały różne części Ukrainy, studiowanie jego utworów w placówkach oświatowych w Galicji, upowszechnianie się kultury polskiej na Ukrainie Lewobrzeżnej, a zwłaszcza Prawobrzeżnej, wchodzącej przed rozbiorami w skład Rzeczypospolitej Obojga Narodów, znajomość języka polskiego wśród wykształconych Ukraińców i ich żywa łączność z polskimi intelektualistami w Galicji, Kijowie i w ogóle na Prawobrzeżu, w Petersburgu i na zesłaniu.

Recepcja Mickiewicza przez Iwana Frankę jest dość różnorodna, niejednoznaczna i sprzeczna. Jest poetycka (aluzyjna i reminiscencyjna), translatorska, krytyczno literacka, komparatystyczna, psychologiczna, pseudowydawnicza. Nikt jeszcze nie przeszedł jej w całości, nie pojął i nie oświecił, nie pokazał w różnych przejawach, niuansach i ewolucji. W ostatnich kilkadziesiąt lat uwagi badaczy przyciągał najwięcej anty-Mickiewiczowski artykuł Franki *Ein Dichter des Verrathes* („Die Zeit” 1897, bd. 11, N 136, 8.V), co zostało omówione w pracach George’a Grabowicza, Mykoły Ilnyckiego, Walerija Kornijczuka, Edwarda Kasperskiego, Tetiany Biłenko, Oresta Dorofteja¹.

¹ Г. Грабович, *Вождівство і роздвоєння: тема „валленродизму” в творах Франка (До століття „Ein Dichter des Verrates” і „Похорону”)*, „Сучасність” 1997, листопад, s. 113–138; Г. Грабович, *Адам Міцкевич та Іван Франко: метаморфози „валленродизму”*, [в:] *Адам Міцкевич і Україна: збірник наукових праць*, Київ 1999, s. 252–285; Г. Грабович, *Вождівство і роздвоєння: „валленродизм” Франка*, [в:] Г. Грабович, *Тексти і маски*, Київ, 2005, s. 95–139; М. Ільницький, *Іван Франко й Адам Міцкевич: до проблеми валленродизму*, „Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze”, Warszawa 1999, [zesz.] 8/9: *Spotkania polsko-ukraińskie*, s. 58–66; В. Корнійчук, *Проблема зради у поезії А. Міцкевича, О. Пушкіна, І. Франка*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas: materiały III międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej 200-leciu urodzin*

W tym artykule skupię się na innych aspektach recepcji Mickiewicza przez Frankę².

Mickiewicz w intertekście poetyckim Franki

Wczesny etnocentryczny wiersz *Haneped! (Naprzód!)*, skomponowany w języku ludowym, z elementami tzw. jazyczija, w narodowsko-rusofilskim środowisku studenckiego „Koła Akademickiego” („Академічний Кружок”) i redakcji pisma „Друг” („Druh”), w którym został opublikowany na pierwszej i następnych stronach 21 numeru z 1 (13) października 1875 r., miał wyraźną orientację antymickiewiczowską i antypolską. Poeta wezwał swoich rodaków i rówieśników do stoczenia decydującej walki „przez pokój”, „naukę i prawdę” z polskim panowaniem „na Rusi”:

Adama Mickiewicza i Aleksandra Puszkina, Szczecin 1999, s. 90–94; E. Kasperski, *Zabójczy jad poezji. Iwan Franko i Adam Mickiewicz na rozstajnych szlakach historii*, „Przegląd Humanistyczny” 1999, nr 5, s. 57–75; E. Kasperski, *Dyskurs zdrady. Iwan Franko a Adam Mickiewicz*, [w:] E. Kasperski, *Dyskursy romantyków. Norwid i inni*, Warszawa 2003, s. 437–483; E. Kasperski, *Dyskurs zdrady. Iwan Franko a Adam Mickiewicz*, „Київські полоністичні студії” 2017, т. XXIX: *Іван Франко і польська культура*, s. 562–591; Т. Біленко, *Творче осмислення діалектики особи і суспільства: проблема вірності і зради в літературній спадщині Адама Міцкевича та Івана Франка*, [в:] *Збірник на пошану професора Марка Гольберга*, Дрогобич 2002, s. 126–136; О. Дорофтей, *Протистояння особистостей чи культура? (До питання „Іван Франко і Адам Міцкевич”)*, „Проблеми славістики”, Луцьк 2005, № 1/4, s. 67–77.

- ² Są one częściowo omawiane w publikacjach Jarosława Kisia i Nadii Budujkiewicz, Ołeksandry Łysenko, Ołeksandra Astafjewa, Wołodymyra Matwijiszyna, Jarosławy Melnyk, Rostysława Radyszewskiego: Я. Кісь, Н. Будуйкевич, *Іван Франко про творчість Адама Міцкевича*, [в:] *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.)*, Івано-Франківськ 1997, s. 437–439 (o tłumaczeniu przez Frankę wiersza Mickiewicza „Reduta Ordoni”); О. Лисенко, *Іван Франко – Адам Міцкевич. Від ствердження до заперечення – і навпаки*, [в:] „Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. Збірник наукових праць”, Київ 2004, вип. 9, s. 182–189; О. Астаф’єв, *Рецепція творчості Адама Міцкевича в українській літературі*, [в:] „Слово і текст. Збірник наукових статей”, Чернівці 2005, вип. 2, s. 127–145; Б. Якимович, *Видавничий проєкт „Wielka utrata”: покаяння, містифікація чи переконання*, [в:] Б. Якимович, *Іван Франко – видавець. Книгознавчі та джерелознавчі аспекти*, Львів 2006, s. 427–448; В. Матвіїшин, „...Найбільший поет польської нації...”: *Іван Франко про Адама Міцкевича*, „Зарубіжна література в школах України”, Київ 2008, № 11, s. 2–8; Я. Мельник, „Дух Міцкевича вказав мені...”, [в:] Я. Мельник, „...І остатня часть дороги. Іван Франко в 1908–1916 роках, видання друге, виправлене і доповнене”, Дрогобич 2016, s. 326–354; R. Radyszewskij, *Iwan Franko w polskiej prasie: literatura i kultura*, [w:] I. Franko, *Szkice o literaturze: Kultura, Literaturoznawstwo, Publicystyka*, pod red. dr J. Matkowskiego i I.-Rozluckiego, Warszawa; Drohobycz 2016, s. 16–18.

Таж юности кріпке рам'я,
 (...)
 Єй рам'ям світ хотів валить
 Міцкевич господин, –
 Ним ми – най сам Міцкевич зрит –
 Днесь Польщу розвалим!
 (...)
 Наперёд! Най валит там світ
 Міцкевич господин;
 От днесь на Руси Польщи ніт,
 Ми днесь ю розвалим!³

Natchniona apostrofa Franki do młodego pokolenia („młodych sił”) Rusi galicyjskiej była polemiczną kontrreakcją na słynną *Odę do młodości* Mickiewicza, inspirowaną romantyczną patetyką heroicznego tworzenia nowego świata, choć nie dorównywała Mickiewiczowskiej ody pod względem nowatorstwa i epokowej głębi treści, artystycznego kunsztu czy społecznego rezonansu i znaczenia.

W nowej wersji wiersza, opublikowanej w zbiorze *Із літ моєї молодости* (*Z lat młodości*) (Lwów 1914) [t. 52, s. 81, 82, 813–814]⁴ Franko całkowicie usunął piątą strofę z jej aluzją do Mickiewicza [„(...) най сам Міцкевич зрит, / Днесь Польщу розвалим!”] i zastąpił dwa ostatnie wersy „От днесь на Руси Польщи ніт, / Ми днесь ю розвалим!” przez „На Руси щезне Польщі слід, / Вперед всі, як один!”, ale pozostawił, z pewnymi zmianami leksykalnymi, zwrot „Пора вже раз / Зламать ляхів ярмо”. W rewizji usunięto więc wzmiankę o obaleniu Polski i podkreślono wyzwolenie Galicji spod polskiego panowania.

Tymczasem już w poetyckim przesłaniu *Ляхам* (*Do Lachów*), napisanym 21 listopada 1882 roku (opublikowanym po raz pierwszy w drugim wydaniu zbioru *З вершин і низин – Z wyżyn i nizin*, Lwów 1893), mowa jest o „Ukrainie” jako ziemi wspólnego państwa, współistnienia Ukraińców i Polaków:

Було колись волі доволі
 Для нас і для вас на Вкраїні,
 І хліба доволі на полі,
 Лиш жити б та бути донині [t. 52, s. 21–22].

³ Джеджаликь [І. Франко], *Напередь!*, „Другъ” 1875, № 21, 1/13.X, s. 489–490.

⁴ W dalszej części tekstu odnoszę się do wydań, wskazując tomy i strony w nawiasach kwadratowych: І. Франко, *Зібрання творів* у 50 т., т. 1–50, Київ 1976–1986; І. Франко, *Додаткові томи до Зібрання творів* у п'ятдесяти томах, Київ 2008, т. 51–53, 2011, т. 54.

W nowym poemacie pojawiły się także inne podmioty tragedii historycznej narodów ukraińskiego i polskiego – sąsiednie mocarstwa imperialne: „Сусіди обох нас з тобою / І тиснуть, і друкать, брате ляше” [t. 52, s. 22]. Biorąc pod uwagę gorzkie lekcje historii, poeta nie zachęca już ukraińskich rodaków do niszczenia Polski, ale zwraca się do Polaków z przestrożą:

Братаймося, ляше, та щиро,
Громадою, ділом і миром,
Братаймось, як з рівними рівні,
А не як пани і піддани! [t. 52, s. 22]

Franko znał dobrze twórczość Mickiewicza i inspirował się jego poezją. Na przykład bohaterka niedokończonej powieści Franki *He снупавши броду* (1886) dyskutuje o „posłannictwie” Mickiewicza ze swoim bratem Antonim (Toniem) Trackim [t. 18, s. 357].

Mesjanizm polskich romantyków, zwłaszcza Mickiewicza i Słowackiego, miał wpływ na mesjanizm Franki i obok Biblii był jednym z najsilniejszych źródeł jego poezji od końca lat 70. XIX wieku do początku lat XX wieku⁵. W sonecie *Pieśń o przyszłości* (napisanym w 1880 r.) to, co narodowe, i to, co międzynarodowe, uniwersalne, splatają się w swoisty romantyczny sposób, podobny do obdarzenia Polski historyczną misją wyzwolenczą w utworach Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego, z tą różnicą, że u Franki mesjanistyczna rola w wyzwoleniu ludów spod jarzma rosyjskiej autokracji należy do Ukrainy, do narodu ukraińskiego. Franko przedstawia wyzwolenie narodów spod panowania Imperium Rosyjskiego jako jeden akt – „ostatnią bitwę”, podobnie jak Mickiewicz, który w poemacie *Pomnik Piotra Wielkiego* ustami bezimiennego rosyjskiego proroka zapowiadał nieuchronny upadek carskiej tyranii w Rosji pod wpływem zachodnich tendencji liberalnych. W poematach *Похорон* (*Pogrzeb*) i *Мойсеу* (*Mojżesz*) Franko oryginalnie podejmuje temat osobistego mesjanizmu i profetyzmu (wódz narodowy i zniewolony naród), który dobrze znał z *Dziadów* Mickiewicza, twórczości Krasińskiego i swego ulubionego poety Słowackiego.

W wierszu *Душа безсмертна! Житть віковично їй!..* (*Dusza jest nieśmiertelna! Niech żyje wiecznie!..*) ze zbioru *Зів'яле листя* (*Wyblakłe liście*) (1896) Franko, pod maską liryczną, polemizował z romantyczną koncepcją miłości wyrażoną w sonecie Mickiewicza *Do Laury*. Choć bohater liryczny polskiego poety rozstał

⁵ Zob. Є. Нахлік, „...До найтяжчого бою За правду й волю милу Ти поведеш народи...”: Месіанські мотиви у творчості Івана Франка та польських „трьох пророків”, „Київські полоністичні студії” 2017, т. XXIX, s. 347–355.

się na zawsze z ukochaną, to jednak znalazł pocieszenie w tym, że Bóg związał go w małżeństwie z jej duszą, czyli obdarzył go duchowym pokrewieństwem, a więc nierozzerwalnością z ukochaną:

Nie dbam, że los i ludzie przeciwko nam stoją,
 Że uciekać i kochać bez nadziei muszę.
 Niech ślub ziemski innego darzy ręką twoją,
 Tylko wyznaj, że Bóg mi poślubił twą duszę⁶.

Bohater liryczny wiersza Franki *Душа безсмертна! Житть віковично їй!..*, przeciwnie, jako racjonalista i materialista znajduje pocieszenie w tym, że człowiek umiera wraz z ciałem, inaczej jego dusza cierpiałaby wiecznie, nawet w życiu pozagrobowym, zdając sobie sprawę, że jego ukochana należy do innego.

W *Prologu* (*Пролог*, „Літературно-науковий Вісник” 1903, t. 21, zeszyt 1) do nieukończonego poematu *Лісова ідилія* (*Sielanka leśna*) znajdujemy symptomatyczny romantyczny „skok” Franki – swoistą decentrację (po angielsku: *decentering*) od głównej – pozytywistyczno-naturalistycznej – linii jego rozwoju filozoficznego, estetycznego i artystycznego:

На романтичного коня сідаю.
 Крилатий звіру, не пручайсь, не ржи!
 Неси мене, куди я загадаю,
 На фантастичні ті шпилі біжи,
 Де вихор грає, стогне гомін гаю,
 Де на вузькій, мов ниточка, межі
 Фантазія і дійсність спина в спину
 Глядять у мрій квітчастую країну [t. 3, s. 109].

W tych wierszach, zwłaszcza pierwszych, słysząc też bezpośrednie (zamierzone) lub przynajmniej pośrednie (niezamierzone) echo słynnej krytycznej wypowiedzi Mickiewicza w liście do Zaleskich z sierpnia 1838 roku o polskich poetach „szkoły ukraińskiej”, którzy wywodzili się z Ukrainy Naddnieprzańskiej (Prawobrzeżnej) i naśladowali Józefa Bohdana Zaleskiego. O ich wierszach epigonowych, publikowanych na łamach „Tygodnika Petersburskiego”, wspomniał Mickiewicz zwracając się do Zaleskich:

⁶ A. Mickiewicz, *Do Laury*, [w:] A. Mickiewicz, *Dzieła poetyckie*, Warszawa 1973, [t.] 1: *Wiersze*, s. 235.

Czytałem różne wyjątki nowych poetów w Tygodniku Petersburskim; nie zachwyciły mnie. Ukraińcy jak wsiedli na Bohdana tak też jadą, pokrzykując: „hop, hop, cup, cup”, aż mię w końcu rozniewali. Cóż u diabła, żeby im też nic nowego do głowy nie przyszło? Dotąd są to naśladowcy, chyba może się wyrobią z czasem. (...)

Warto, żeby ktoś napisał coś o hop, hop, żeby tych pisarków z konia ukraińskiego zsadzić⁷.

Franko znał tę wypowiedź Mickiewicza, ponieważ została ona opublikowana w monografii Stanisława Zdziarskiego *Bohdan Zaleski. Studium biograficzno-literackie* (Lwów 1902), do której Franko napisał i opublikował recenzję („Записки НТШ”, 1902, t. 47, zesz. 3) [zob. też: t. 33, s. 291–292]. A niedługo potem, w 1903 roku, słowa Mickiewicza „żeby tych pisarków z konia ukraińskiego zsadzić” zostały reminiscencyjnie sparafrazowane w deklaracji Franki *На романтичного коня сідаю* (*Wsiadam na romantycznego konia*). W tej wypowiedzi ukraińskiego poety nie ma ani polemiki z Mickiewiczem, ani repliki do niego, a jedynie reminiscencja. Wykorzystując frazę Mickiewicza, która zadomowiła się w fenomenalnej pamięci Franki do tekstów poetyckich, przerobił ją po swojemu. Ten drobny szczegół jest jeszcze jednym dowodem na obecność słowa Mickiewicza, zmodyfikowanego twórczą mocą Franki, w jego poetyckim intertekście.

Z głównego nurtu pozytywistyczno-naturalistycznej linii myślenia artystycznego z jednoczesnymi romantycznymi „skokami”-decentracjami Franko poprzez testowanie doświadczeń symbolistyczno-dekadenckich, częściowo zakorzenionych w liryczno-erotycznej tradycji romantycznej, ewoluował w stronę heroicznego neoromantyzmu narodowo-symbolicznego (reanimacja romantycznego mesjanizmu w poematach *Похорон* i *Моїсеї*, poetyzacja romantyzmu podróży morskich w wierszu *Konkwistadorzy*). Nic dziwnego, że Franko jako artysta słowa czerpał coś z poezji romantycznej, w szczególności polskiej, z jej romantycznej obrazowości i symboliki (Mickiewicz, Słowacki, Józef Bogdan Zaleski).

Typologiczne echa poetyckie

W skomponowanym 14 października 1897 roku narodowościowym wierszu *Якбу... (Gdyby...)* [t. 2, s. 483] (opublikowanym po raz pierwszy w zbiorze *Мій Ізмарад – Mój Izmaraagd* 1898) Franko odrzuca jako nieskuteczny czynnik cierpienia i pokuty kulturowany w polskim i ukraińskim romantyzmie:

⁷ S. Zdziarski, *Bohdan Zaleski: Studium biograficzno-literackie*, Lwów 1902, s. 415.

Якби само великеє страждання
 Могло тебе, Вкраїно, відкупити, –
 Було б твоє велике панування,
 Нікому б ти не мусила вступити.
 Якби могутість, щастя і свобода
 Відмірялись по мірі крові й сліз,
 Пролитих з серця і з очей народа, –
 То хто б з тобою супірництво зніс? [t. 2, s. 185]

Pięć lat później w prologu do niedokończonego poematu *Лісова ідилія* Franko zanotował w tym samym duchu: „(...) ніхто ще / Плачем своєї долі не відпер” („Nikt nigdy nie odblokował swojego losu przez płacz”) [t. 3, s. 115]. To filozoficzne spostrzeżenie współbrzmi ze smutną uwagą Mickiewicza „na żale ten świat nie ma ucha!” skierowaną do współemigrantów w *Epilogu* poematu *Pan Tadeusz*. W dokonanym przez Frankę tłumaczeniu *Epilogu* „Про що тут думать на парижським бруку...”, datowanym na 6–7 października 1913 roku, zdanie to brzmi następująco: „(...) на жаль сей світ не має вуха”⁸. Ciekawe, że w 1903 roku Franko przytoczył ten i inne pokrewne wersy *Epilogu* do *Pana Tadeusza* (w polskim oryginale) w swojej broszurze *Адам Міцкевич. До галицьких приятелів. Переклав і пояснив д-р Іван Франко* (Lwów 1903) [t. 47, s. 301].

Zamiast cierpienia i pokuty autor wiersza *Gdyby...*, opierając się na własnych obserwacjach biegu historii, za skuteczne sposoby narodowowyzwoleńcze uznaje walkę o największą moc („Воля, слава, сила / Відмірюються мірою борби!”) oraz pracę na „лані широкою” „мами” – Ukrainy [t. 2, s. 185]. Historiozoficzny wniosek Franki, że wolność narodową mierzy się rozmiarem walki o jej zdobycie (i rozmiarem jej obrony), jest echem napomnienia młodego Mickiewicza w programowym wierszu *Oda do młodości* (1820): „Gwałt niech się gwałtem odciska” („Хай же сила силу відтиска”, jak to przełożył Dmytro Pawłyczko).

Typologia poszukiwań poetyckich

Zauważając w krótkim wstępie do pierwszej publikacji kilku wierszy z przyszłego zbioru *Мій Измарагд* w czasopiśmie „Жите і Слово” z 1895 roku, że celem staroruskiego zbioru *Измарагд* (*Izmaraagd*) było „дати читачеві курс практичної

⁸ I. Франко, *Переднє слово*, [в:] А. Міцкевич, *Wielka Utrata. Історична драма з pp. 1831–32, з додатком життєпису А. Міцкевича та вибору його поезій у перекладі на українську мову* видав Др. Іван Франко, Львів 1914, s. LI, LIV.

філософії і християнської етики („danie czytelnikowi kursu praktycznej filozofii i etyki chrześcijańskiej”), Franko podkreślił, że jego rolą było przekazanie nauk moralnych w nowoczesnej formie poetyckiej: „В збірці тій побіч богатства млявої фразеології та візантійської риторики стрічаємо чимало коштовних перлин правдивої поезії, котрі так і просяться, щоб їх для новішої публіки передати в новій поетичній формі. Чинячи се, я йду за примірами таких майстрів світової поезії, як Гердер, Гете, Рюккерт і др., котрі виловлювали такі поетичні перли з таких діл, як Коран, Тальмуд, а то й коментарії до сих книг”⁹.

W tej liście poetów, do których Franko zapatrywał się w swoim poetyckim uwspółcześnianiu moralnych i słownych perełek przeszłości, brakuje Mickiewicza, który w latach 1833–1834 (i być może 1835) na podstawie religijnych i filozoficznych refleksji, obserwacji i pouczających wypowiedzi chrześcijańskich mistyków Jacoba Böhme, Angelusa Silesiusa (Johannesa Schefflera), Louisa Claude’a Saint-Martina, Franza Baadera oraz filozofa-wychowawcy Benjamina Franklina stworzył cykl poetycki *Zdania i uwagi* (wydany w 1836 roku). Cykl ten składa się z krótkich (najczęściej dwu-, rzadko czterowersowych) aforyzmów, maksym, epigramatów i przysłów o charakterze religijno-moralizatorskim, w których sens życia odnajduje się w dążeniu człowieka do Boga, pokoju, wieczności i radości, a możliwość pojmowania tego widzi się w pokorze, cierpliwości, samopoświęceniu, rezygnacji z pychy i fałszywej mądrości. Niewątpliwie Franko wiedział o tych poetyckich doświadczeniach Mickiewicza, ale z jakiegoś powodu o nich nie wspominał.

Literackie przekłady Franki z Mickiewicza

W różnych latach (1895–1896, 1899, 1907, 1910, 1913) Franko dokonał wielu przekładów poetyckich z Mickiewicza. Najwcześniejsze tłumaczenia to *Господарський вечір. Из поеми Адама Міцкевича ‘Пан Тадіу’* (fragment z poematu: *Pan Tadeusz. Księga pierwsza. Gospodarstwo*; pierwodruk przekładu: *Читанка руська для другої класи шкіл середних*, wydanie drugie, Lwów 1895), *Буря. Из ‘Пана Тадія’* (fragment z poematu: *Pan Tadeusz. Księga dziesiąta. Emigracja*. – Jacek; pierwodruk przekładu: *Читанка руська для третьої класи шкіл середних*, Lwów 1896). Przekłady dokonane w latach późniejszych zamieścił Franko w obszernej kompilacyjnej przedmowie *Adam Mickiewicz do swojego wydania przypisanego Mickiewiczowi poematu Wielka utrata* (Lwów 1914) oraz

⁹ I. Ф. [І. Франко], *Измаралдом звався в старій Руси збірник статей та притч моралізуючих...*, „Жите і Слово” 1895, т. 3, кн. 2, s. 161.

w osobnym dodatku w tej książce (*Вибір поезій Адама Міцкевича. Петербург. – Смерть полковника. – Нічліг. – Ордонова редута. – Чати. – Втека*, 3 portretem Ordona, Переклади й передне слово Івана Франка, s. 195–244). Przedmowa Adam Mickiewicz zawiera tłumaczenia:

Геть із моїх очий... (woryginale *Do M****, przetłumaczone 1899, pierwodruk: „Літературно-науковий Вісник” 1899, t. 6, zesz. 5), *Судьбами ріжними в вир світа кинені...* (woryginale *W imionniku K. R.*, przetłumaczone 22 października 1913), *Як тебе я не бачу, не зітхаю й не плачу...* (woryginale *Niepewność*), *Що ж, хоч кину сей город, хоч з очей би зникли...* (fragment wiersza *Dumania w dzień odjazdu*, przetłumaczone 2 października 1913), *До матери-польки* (woryginale *Do matki Polki*), *Про що тут думать на парижськім бруку...* (*Epilog do Pana Tadeusza*, przetłumaczone 6–7 października 1913), *Як Амфітріона син утикача...* (oda do Napoleona III: *Ad. Napoleonem III Caesarem Augustum. Ode in Bomersurdum captum*; przetłumaczone z łacińskiego 20 października 1913).

W dodatku znajdują się tłumaczenia: *Петербург* (woryginale *Dziadów części III Ustęp*): I. *Дорога до Росії* (woryginale *Droga do Rosji*), II. *Передмістя столиці* (woryginale *Przedmieścia stolicy*), III. *Петербург* (woryginale *Petersburg*), IV. *Памятник Петра Великого* (woryginale *Pomnik Piotra Wielkiego*), V. *Перегляд війська* (woryginale *Przegląd wojska*), VI. *Олешикевич* (*День перед петербурзькою повиню 1824 р.*) (woryginale *Oleszkiewicz. Dzień przed powodzią Petersburską 1824*); *До друзів росіян* (woryginale *Do przyjaciół Moskali*) (te wszystkie utwory przetłumaczone 15–25 sierpnia 1910); *Смерть полковника* (woryginale *Śmierć Pułkownika*; przetłumaczone 28 maja 1913), *Нічліг* (woryginale *Nocleg*; przetłumaczone 30 maja 1913), *Ордонова редута* (woryginale *Reduta Ordona*; przetłumaczone jesienią 1907, pierwodruk: „Діло” 1907, № 255, 26.XI), *Чати* (woryginale *Czaty. Ballada ukraińska*; przetłumaczone 27 grudnia 1907, pierwodruk: „Літературно-науковий Вісник” 1908, t. 43, zesz. 7), *Втека* (woryginale *Ucieczka. Ballada*, przetłumaczone 26 grudnia 1907, pierwodruk: „Літературно-науковий Вісник” 1908, t. 43, zesz. 7).

Споśród tych tłumaczeń najdoskonalsze są te dokonane w latach 1895–1896, 1899 i 1907, a więc w szczytowym okresie twórczości Franki. Swoich późnych przekładów (1910, 1913) Franko dokonał w remisji po ostrym ataku choroby psychicznej (1908), gdy wracał do niego dar poezji; nie mają więc już poprzedniej łatwości wersyfikacyjnej i wirtuozerii. W połowie XX wieku, w związku z ustaleniem się i upowszechnieniem ogólnoukraińskiego języka literackiego, rozwojem poezji ukraińskiej, pojawieniem się nowych przekładów poetyckich Mickiewicza, większość tłumaczeń Franki uległa dezaktualizacji. W pierwszym tomie dzieł wybranych Mickiewicza (*Вибрані твори*, pod redakcją Maksyma Rylskiego, Kijów 1955) znalazło się tylko tłumaczenie *Втека* (pod zredagowanym tytułem

Вмеча), natomiast w książce liryki Mickiewicza (*Лірика*, Kijów 1968) Hryhorii Werwes zamieścił tłumaczenie *Ордонова реду́та*.

Mickiewicz w badaniach literackich Franki

Wartykule *Adam Mickiewicz w rusińskiej literaturze* („Kraj” 1885, nr 46, 14/26.XI) Franko prześledził powstawanie przekładów niektórych dzieł Mickiewicza na język ukraiński, od najwcześniejszych: Petra Hułaka-Artemowskiego („bardzo swobodna przeróbka” ballady *Pani Twardowska* pod tytułem *Твардовський*), Lwa Borowykowskiego (siedem *Sonetów krymskich*, *Farys*), Mikołaja Kostomarowa (wiersze *Do Marii Potockiej*, *Panicz i dziewczyna*). Wprawdzie Taras Szewczenko nie tłumaczył poezji Mickiewicza, ale według Franki, „wpływ Mickiewicza na poetycką twórczość Szewczenki był daleko większy, niż to dotychczas przypuszczają. Nie tylko bowiem w utworach pierwszej, romantycznej epoki Szewczenki, jak w balladach *Przyczynna*, *Topola*, *Rusałka* itd., tak też i w poematach historycznych, w treści i w formie znaleźć można dużo reminiscencji Mickiewiczowskich, lecz co więcej, wzory i impulsy do swych poematów poetycznych, z lat 1843–1847 (*Sen*, *Kaukaz*, *Subotin*, *Wielki loch*), mógł on znaleźć daleko prędyj w Mickiewicza *Dziadach*, *Wallenrodzie*, *Petersburgu*, niż u któregośkolwiek z poetów rosyjskich. Specjalnie zaś *Sen* Szewczenki i *Petersburg* Mickiewicza przedstawiają bardzo wiele punktów stycznych, abstrahując, rozumie się, całkiem odrębny poetycki styl obydwu poetów”¹⁰.

Dalej Franko stwierdził, że w „dobie powtórnego (...) odrodzenia” literatury ukraińskiej (na przełomie lat 1850–1860) „imię Mickiewicza jaśnieje wybitnym blaskiem. W jego utwory wczytują się pilnie” byli członkowie Bractwa św. Cyryla i Metodego i „znajdują w nich pociechę i otuchę na przyszłość”. Pantelejmon Kulisz przetłumaczył i opublikował ballady *Romantyczność*, *Powrót taty* i *Świtezianka* pod pseudonimem Łomus w „Osnowie” 1861 roku¹¹. Kulisz stworzył wolne, ukrainizowane przekłady ballad *Świtezianka*, *Romantyczność* i *Powrót taty* pod tytułami *Русалка*, *Химери* i *Чумацькі діти* i opublikował je po raz pierwszy w czasopiśmie petersburskim „Основа” (1861, odpowiednio nr 9, 10 i 11/12, podpisane przez Łomusa), a później w swoim zbiorze poetyckim *Досвітку* (*Przedświt*) (1862)¹².

¹⁰ I. Franko, *Adam Mickiewicz w rusińskiej literaturze*, [w:] I. Franko, *Szkice o literaturze: Kultura, Literaturoznawstwo, Publicystyka*, s. 230.

¹¹ Tamże, s. 231.

¹² Zob. Є. Нахлік, *Адам Міцкевич у реценції Пантелеймона Куліша*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze”, [zest.] 8–9, Warszawa 1999, s. 36–57.

Jednak według szacunku Franki, „z pomiędzy wszystkich poetów, którzy próbowali przelewać poezję Mickiewicza” na język ukraiński, „palma pierwszeństwa bezsprzecznie przyznana być musi” Ołeksandrowi Nawrockiemu, który przetłumaczył w tymże czasie (1859–1861) utwory: *To lubię, Panicz i dziewczyna, Rybka, Romantyczność, Rozmowa i Kurhanek Maryli*, a oprócz tego „dwa genialne i ogniste utwory” *Oda do młodości i Farys*, te przekłady opublikowane we lwowskim czasopiśmie „Нива” (1865, „Ода до юности” – nr 13, „Фарис” – nr 16). Tłumaczenie tych obu utworów, podkreślił Franko, „pochwali zasługuje”: chociaż nie dorównuje oryginałowi śmiałością i lapidarnością stylu, mimo to, prostszymi słowy, w melodyjnym i dźwięcznym wierszu wiernie oddaje myśli oryginału¹³.

Franko zwrócił także uwagę na „próbę przetłumaczenia” na język ukraiński „najznakomitszego epickiego utworu Mickiewicza” – *Pana Tadeusza*. To tłumaczenie pierwszej księgi poematu umieszczone było we lwowskim czasopiśmie „Правда” z r. 1874 (nr 1) pod tytułem *Пан Фадій. Книжка І. Господарство*, podpisane: „Переложив Кузьма Волинець” („Przetłumaczył Kuźma Wołyniec”). Jak zauważył Franko, „Tłumaczenie to, obfitujące w oryginalne zwroty i dokonane językiem nad miarę upstrzonym prowincjonalizmami, pomimo niepoślednich zalet, nie podobało się i nie było kontynuowane (...)”¹⁴. Pseudonim Kuźma Wołyniec należy do ukraińskiego pisarza z Wołynia Mychajła Tryzny-Jackińskiego (Михайло Тризна-Яцківський). Później, pod własnym nazwiskiem, Tryzna-Jackiński wydał zbiór wierszy i przekładów *Вірші і переклади* (Równe 1901). Zawierał on fragment poematu Mickiewicza *Grażyna* (*Гражина*. Епілог видавця). W funduszu archiwalnym Mychajła Staryckiego w Instytucie Literatury im. T. Szewczenki NAN Ukrainy (f. 15, nr 259) znajduje się zbiór poezji Tryzny-Jackińskiego *Переклади з Міцкевича і вірші власні... (Преклады з Mickiewicza i wiersze własne...)* z przedmową autora (podpisany jako Kuźma Wołyniec).

Franko przypomniał, że „jeden z wybitniejszych współczesnych poetów ukraińskich”, Mychajło Starycki, również podjął próby „przekładów lub przeróbek” z Mickiewicza (*Sen, Czaty, Do Niemna* i „jeszcze jedna niewielka poezyjka” w jego zbiorze *Пісні і думи – Pieśni i dumy*, Kijów 1881), jednak te próby „nie należą do najświetniejszych jego prac”¹⁵.

„Z tłumaczeń Mickiewicza, dokonanych na galicyjskim gruncie” Franko wymienił „dość wierny” *Powrót taty* Iwana Ozarkiewicza (*Поворот отця* w wydaniu „Отечественный сборник”, Wiedeń 1855, nr 7, podpis: I. О-ъ) i „parę nieudolnych próbek” Paulina Świąćckiego (pseudonimy P. Stachurski, Pawło Swij),

¹³ I. Franko, *Adam Mickiewicz w rusińskiej literaturze*, s. 232.

¹⁴ Tamże, s. 233.

¹⁵ Tamże.

umieszczonych w czasopiśmie „Нива” (1865, sonety: *Pierwszy raz jam niewolnik z mojej rad niewoli... – Перший раз я невольник з моєї рад неволі...*, nr 3, *Przypomnienie – Лавро! Чи ти красні віків наших літа...*, nr 3, *Do Niemna – До Німна*, nr 9)¹⁶.

W tym czasie (1885) ukazały się drukiem inne ukraińskie przekłady poezji Mickiewicza, zarówno autorstwa Naddnieprzan, jak i Galicjan (Opanasa Szpyhockiego, Tomasza Padurrry, Ksenofonta Kłymkowicza, Amwrosija Metłyńskiego, Oleksandra Konyskiego, Iwana Werchratskiego), a nawet próba tłumaczenia drugiej części *Dziadów* – *Діди. Поема Адама Мицкевича. Часть другая*, ze wstępem tłumacza Pawła Zarzyckiego, w jego zbiorze *Стихотворенія Павла Заржицького – учителя головної школи в Заліщиках* (Kołomyja 1871, s. 59–96)¹⁷. Franko jednak o tych publikacjach nie wspomniał, bo prawdopodobnie o nich nie wiedział.

Sam będąc zapalonym czytelnikiem dzieł Mickiewicza i znając takich innych ukraińskich czytelników, zwłaszcza w Galicji, Franko wywnioskował: „Wpływ Mickiewicza na naszą inteligencję, od chwili jego wystąpienia aż do dni naszych, był daleko większy, bezpośredni i trwały”, niż można „sądzić wedle tego, ile i jak tłumaczono dotychczas utworów Mickiewicza na język rusiński”¹⁸. Zdaniem Franki, pomimo tego, że w Galicji „jeszcze mniej tłumaczono z Mickiewicza”, niż w Naddnieprzu, „tutaj wpływ jego poezji na Rusinów jest jeszcze większy”, ponieważ „W szkołach galicyjskich Mickiewicz jest przedmiotem obowiązkowej nauki zarówno dla Rusinów, jak i dla Polaków; w bibliotekach domowych u inteligentnych Rusinów dzieła Mickiewicza spotkać można prawie tak często, jak poezje Szewczenki”¹⁹.

Jednocześnie Franko uważał, że przyswojenie doświadczenia literackiego Mickiewicza wśród ukraińskich pisarzy w Galicji jest niewystarczające, a przyczyny tego upatrywał w powolnym rozwoju tutejszej poezji ukraińskiej, która nie osiągała poziomu genialnego polskiego poety: „Wpływ Mickiewicza w literaturze galicyjsko-ruskiej jest o tyle tylko słabym i niewyraźnym, o ile sama ta literatura dotychczas nie zdobyła się na samodzielną, szerszą twórczość poetycką”. Dlatego też Franko zachęcał pisarzy ukraińskich do aktywniejszego oswajania twórczości Mickiewicza i przewidywał wzrost jego wpływu jako pożądanego i pożytecznego dla dalszego rozwoju literatury ukraińskiej: „Zdaniem mojem wpływ Mickiewicza w rusińskiej literaturze obecnie nie tylko nie może być uważanym za

¹⁶ Tamże, s. 234.

¹⁷ Zob. *Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті*, Київ 1991, t. 4: *Літератури країн Центральної і Південно-Східної Європи на Україні. Матеріали до бібліографії (початок XIX ст. – 1980 р.)*, s. 211–222.

¹⁸ I. Franko, *Adam Mickiewicz w rusińskiej literaturze*, s. 228.

¹⁹ Tamże, s. 234.

skończony, lecz przeciwnie, z silniejszym i szerszym rozwojem tej literatury rozwiną się dopiero w całej pełni te zdrowe ziarna, jakie geniusz litewskiego wieszczą zasiał w licznych pokoleniach rusińskiego narodu”²⁰.

Choć to przewidywanie czy oczekiwanie nie spełniło się (największy wpływ na poezję ukraińską Mickiewicz wywarł w okresie romantyzmu, w latach 20.–60. XIX wieku), należy podkreślić, że artykuł *Adam Mickiewicz w rusińskiej literaturze* jest bardzo przychylny twórczości Mickiewicza, która według Franki zasiewa „zdrowe ziarna” w wielu pokoleniach narodu ukraińskiego. To przyznanie jest dokładnym przeciwieństwem tego, co Franko napisze później w swoim artykule *Ein Dichter des Verrathes*.

W przedmowie (*Переднє слово*) do osobnego wydania poematu Szewczenki *Перебендя* (Lwów 1889) Franko dowodził, że na centralną postać tego utworu wpłynęły, jego zdaniem, obrazy poety, zwłaszcza te stworzone przez Mickiewicza w III części dramatu *Dziady* (*Wielka Improwizacja*) [t. 27, s. 287–306]. Moim zdaniem, w tym i innych przypadkach bardziej zasadne jest mówienie o zbieżnościach typologicznych ze względu na romantyczną atmosferę epoki. A Franko starał się to pokazać, „як в першій добі поетичної діяльності Шевченка перехрещувалися і зливалися найрізніші впливи і як геніальна натура нашого поета уміла впливи ті щасливо перетопити в одну органічну і глибоко поетичну цілість” [t. 27, s. 288]. Według Franki, „з (...) широкого круга думок брав наш поет імпульси і вказівки до своїх перших творів, може, й несвідомо, але талановито перетоплюючи в своїй голові”, w szczególności, „бурливий романтизм Міцкевича” („burzliwy romantyzm Mickiewicza”) [t. 27, s. 306].

Za wyolbrzymianie wpływu Mickiewicza na Szewczenkę krytykowali Frankę Ołeksander Konyski, Ołeksander Kołessa, Natalia Kobryńska, Ołeksander Barwiński²¹. Kołessa zarzucał France „ogólne porównania”, które bezzasadnie interpretowano jako wpływy, podczas gdy były to raczej częściowe współbrzmienia typologiczne wynikające z przedmiotu rozważań i tendencji literackich okresu romantyzmu²². Według rozsądnego wniosku Kołessy, „praca Iwana Franki o ‘Perebendii’ (...) nie pokazuje dokładnie wpływu Mickiewicza (...)”²³. Badacz dowodził, że Franko

²⁰ Tamże.

²¹ Zob. Є. Нахлік, *Український і польський романтизм у рецепції Івана Франка*, „Київські полоністичні студії”, Київ 2012, t. 19, s. 413–414; Є. Нахлік, *Перипетії з приват-доцентурою Івана Франка у Львівському та Чернівецькому університетах*, Львів 2018, s. 73–75.

²² О. Колесса, *Шевченко і Міцкевич. Про значіння впливу Міцкевича в розвою поетичної творчості та в генезі поодиноких поем Шевченка. Порівнююча студія*, „Записки НТШ” 1894, т. 3, s. 46.

²³ Tamże, s. 51.

„mylił się”, gdy sądził, że „w poematach historycznych Szewczenki można znaleźć wiele reminiscencji z Mickiewicza, zarówno pod względem treści, jak i formy”²⁴.

Franko opublikował bardzo pochlebną recenzję *Nowe wydanie dzieł Mickiewicza* („Kurjer Lwowski” 1893, nr 14, 14 stycznia; nr 15, 15 stycznia) publikacji „wszystkich utworów nieśmiertelnego wieszczu, napisanych po polsku, na nowo przejrane i poprawione według autografów poety i najlepszych wydań, opatrzone licznymi przypiskami, objaśnieniami i zestawieniami bibliograficznymi” dra Henryka Biegeleisena²⁵ (Nakładem Księgarni Polskiej, Lwów 1893). Jeśli chodzi o „zestawienie dokładnej bibliografii” dzieł Mickiewicza i publikacji na jego temat, to, zdaniem Franki, „i w tym względzie wydawca dał wszystko, co było potrzebnym dla oceny i studiowania rozwoju geniuszu i twórczości Mickiewicza, tudzież wpływu jego dzieł na społeczeństwo polskie i inne ościenne od czasu pierwszego ich ukazania się aż do chwili obecnej (...)”²⁶.

Co do starej krytyki Mickiewicza przez jego wroga Kajetana Koźmiana, która pochodzi z 1827 roku, Franko zauważył: „Z politowaniem i z uśmiechem czytamy dziś podobne sądy o takich perłach poezji wszechświatowej, jak *Sonetów krymskie* (...)”²⁷. Na zakończenie Franko wyraził nadzieję, że jego „przegląd” „zachęci czytelników wielkiego poety do bliższego obznajomienia się z tym cennym wydaniem, które niewątpliwie długi czas jeszcze pozostanie u nas jedynym odpowiadającym wymogom krytyki”²⁸.

W rozprawie *Із секретів поетичної творчості (Z tajemnic twórczości poetyckiej)* („Літературно-науковий Вісник” 1898, t. 1, zeszyty 1–3; 1899, t. 6, zeszyty 4–6), opierając się na ostatnich i aktualnych publikacjach z zakresu najnowszej psychologii konkretnie w dziedzinie estetyki [t. 31, s. 54] – prace *Grundzüge der physiologischen Psychologie* Wilhelma Wundta [t. 31, s. 66], *Das Doppel-Ich* (1890) Maxa Dessoir’a [t. 31, s. 59–61], broszurkę Moritza Benedikta [t. 31, s. 61–62], artykuł Isidora Sadgera o Grilparzerze *Seelentieffen* w wiedeńskim tygodniku „Die Zeit” (1897, nr 135, I.V) [t. 31, s. 64] – Franko łączył starą zasadę pozytywistyczną (uczoność, która dla pozytywistów ograniczała się głównie do socjologii, kulturoznawstwa i nauk historycznych) z nową zasadą modernistyczną (analiza estetyczna oparta na osiągnięciach psychologii) i podawał własne przykłady tego literackiego podejścia w oparciu o materiały klasyków poetyckich (Szewczenko, Heine, Mickiewicz).

²⁴ Tamże, s. 59.

²⁵ I. Franko, *Nowe wydanie dzieł Mickiewicza*, [w:] I. Franko, *Szkice o literaturze: Kultura, Literaturoznawstwo, Publicystyka*, s. 235.

²⁶ Tamże, s. 237.

²⁷ Tamże, s. 240.

²⁸ Tamże, s. 242.

Przekład politycznej i publicystycznej pracy Mickiewicza z towarzyszącym mu opracowaniem

Z inicjatywy Franki wydano broszurę Адам Міцкевич, *До галицьких приятелів*. Переклав і пояснив д-р Іван Франко (Lwów 1903; tytuł oryginału: *Do przyjaciół galicyjskich*), z długą przedmową samego Franki (Передмова) i jego artykułem *Проба аналізу* (*Próba analizy*), który następuje po jego tłumaczeniu. Jest to obszerna praca badawcza Franki na temat Mickiewicza jako działacza politycznego i publicysty. Według Franki, „сей Міцкевичів лист” napisany w Paryżu pod koniec 1832 lub na początku 1833 roku, a opublikowany po raz pierwszy w 1866 roku, „має особливу і доси не передавнену вагу для нас як одинокий випадок, де великий польський поет доторкнувся пекучих справ нашої країни й нашого народа”; to jest „многоважний документ не лише для ілюстрації поглядів самого Міцкевича, але також для зрозуміння многих дуже важних моментів галицької історії” [t. 47, s. 291–292].

W artykule *Проба аналізу* Franko, wzbożony o historyczne i osobiste doświadczenia życiowe, tłumaczył rewolucjonizm Mickiewicza w liście *Do przyjaciół galicyjskich* jako romantyczne złudzenie, które ogarnęło Europę (zwłaszcza Francję i Polskę) na początku lat trzydziestych, i proroczko ostrzegał przed ogromnymi szkodami, jakie może przynieść masom bezkrytyczne przyjęcie rewolucyjnej doktryny marksizmu: „(...) загальна була тоді віра в те, що тільки при допомозі революції можна здобути політичну свободу, що революція – одинокий успішний чинник політичного поступу. (...) Ми не повинні дивуватися тій вірі Міцкевича в близькість і спасенність загальноєвропейської революції. Ся віра була виплодом романтичної доби, тої доби, що ставила силу чуття і запалу понад силу розуму та досвіду. З другого боку, вона була впливом того політичного гніту, який заліг був над цілою Європою від часу упадку Наполеона та заснування так званого Святого союзу монархів. Поезія Байрона, англійські соціальні рухи а нарешті липнева революція в Парижі сильно підняли ту віру скрізь по Європі. Вона держалася ще довго потім, була одним із моторів бурхливого 1848 року, а соціалістичні теоретики Маркс і Енгельс зробили з неї одну з підвалин своєї нової релігії (...). Аж при кінці XIX віку по довгім ряді досвідів і дебат удалось усунути сю віру з політичної догматики і показати, що революція (...) в такій формі, як її уявляли собі так звані революційні соціалістичні партії, се чиста фікція, слово, (...) кидане легкодушно в маси безкритичного народу може принести безмірно багато шкоди, а ділу справжньої емансипації мас народних не допоможе ані крихітки” [t. 47, s. 314–315].

„Wieczny rewolucjonista” staje się antyrewolucjonistą. W ten sposób Franko pożegnał się ze społecznymi i rewolucyjnymi złudzeniami swojej młodości, choć w czasie, gdy inspirował się do ich propagowania, realne kataklizmy rewolucyjne w imperiach rosyjskim i austro-węgierskim były jeszcze daleko przed nim, a gdy on, pod wpływem pewnego wygaszenia ruchów rewolucyjnych w Europie, porzucił ideologię rewolucyjną, prawdziwe rewolucje w tych imperiach stały się faktycznie bliższe (1905 i 1917 w Rosji, 1918 w Austro-Węgrzech).

Franko zarzucił Mickiewiczowi jako autorowi listu *Do przyjaciół galicyjskich* „цілковиту неясність його думок про національні відносини в краях давньої історичної Польщі. (...) Пишучи сей лист до східногалицьких дідичів, Міцкевич знає, що їм приходить мати діло з руським селянством та руським духовенством. Але йому навіть до голови не приходить думка, щоб те селянство або те духовенство могло чи тепер, чи коли-будь мати якісь свої окремі національні аспірації та змагання, могло чути себе чимсь иньшим, ніж поляками. Він радить дідичам допомагати та протегувати таких селян і духовних, що борються за Польщу, і йому ani через думку не перейде, що така рада може бути вказівкою до національної апостазії, що вона зовсім рівнозначучa z тим поступуванням москалів або прусаків, які надгороджували та протегували поляків, що, вирікшись солідарности зі своїми земляками, заслугувалися сим ‘заборним’ державам” [t. 47, s. 315].

W przeciwieństwie do poprzednich opracowań Franki o Mickiewicz, które były literackie i w większości pochwalne, pisane z pietyzmem dla polskiego geniusza (z wyjątkiem *Ein Dichter des Verrathes*), ta historyczno-polityczna *Próba analizy* jest prawdziwie analityczna, przemyślana, a przez to dość krytyczna i dobrze uzasadniona. Napisał ją nie młody adorator Mickiewicza, kierujący się przede wszystkim chęcią oddania hołdu największemu polskiemu poecie, ale dojrzały myśliciel, który ma własną pozycję, punkt widzenia i doświadczenie, i dlatego jak równy dyskutuje ze swoim słynnym poprzednikiem, widząc historyczne ograniczenia jego sądów i nauk.

Stanowisko Franki wobec ponownego pochówku Mickiewicza

30 czerwca 1890 r. społeczeństwo polskie przenosiło relikwie Mickiewicza z Paryża na Wawel w Krakowie i zapraszało Ukraińców do udziału w uroczystościach pogrzebowych. Jednak część narodowców (Julian Romanczuk, Anatol Wachnianyn, Iwan Belej) odmówiła udziału w uroczystościach, co nie spodobało się pozostałym narodowcom z Ołeksandrem Barwińskim na czele, gdyż demarche to utrudniało politykę „nowej ery”. Z odmowy przywódcy

narodowców Romanczuka niezadowolony był również „uniwersalny narodo-wiec” („вселюдський народовець”, jak określił go Władysław Budzynowski) Mychajło Pawłyk, który na łamach radykalnego czasopisma „Народ” (*Lud*) wezwał studentów do udziału w ponownym pochówku, argumentując, że Mickiewicz wyrażał myśli, które «мають уселюдське значіння» (*mają uniwersalne znaczenie*)²⁹. Odezwa ta, zatytułowana *В справі похорону Адама Міцкевича* (*Na pogrzebie Adama Mickiewicza*) i podpisana przez „Redakcję” („Редакція”), zawierała, na prośbę „krakowskich akademików”, czyli studentów, ich publiczny list do „słowiańskich akademików”, zapraszający do udziału w ponownym pochówku ciała Mickiewicza i poświęconym tej okazji „pierwszym zjeździe polskiej i słowiańskiej młodzieży akademickiej”. Publikacji listu (w tłumaczeniu ukraińskim) towarzyszyła nota redakcyjna stwierdzająca, że – jak się okazało – „w ostatniej fali władze zakazały zebranie ogólne młodzieży słowiańskiej”. Dalej redakcja „Народу” odnotowała, że wśród sygnatariuszy listu, członków «комітету репрезентаційного» („komitetu przedstawicielskiego”), znalazł się Wołodymyr Nawrocki, „Rusin, szef ‘Академічної Громади’ [‘Wspólnoty Akademickiej’], która najwyraźniej również weźmie udział w pogrzebie Mickiewicza”. W ten sposób redakcja wyraziła zaufanie, „że inne ruskie towarzystwa akademickie uczynią to samo, przynajmniej te o orientacji ukraińskiej, i będą miały zaszczyt przyczynić się do gloryfikacji wielkiego poety polskiego, słowiańskiego i uniwersalnego, którego Polacy mogą szczerze podziwiać. Trzeba tylko, aby młodzież ruska wystąpiła tam jako młodzież odrębnego narodu, który nie zna Polski historycznej, a zna tylko Polskę etnograficzną, ludową; jednocześnie konieczne jest, aby młodzież ruska była przedstawiana Słowianom jako młodzież zdecydowanie postępową. Naszym zdaniem Rusini nie powinni odmawiać udziału w tym święcie. Oznaczałoby to ciężką obrazę dla Polaków, Słowian i całej ludzkości (...)»³⁰.

Pawłyk przesłał do trumny Mickiewicza wieniec ze słowami na wstążce „Великому поетові і народолюбцеві. Редакція ‘Народа’” („Wielkiemu poecie i miłośnikowi ludu. Redakcja »Ludu«”). Przewodniczący komitetu pogrzebowego, hrabia Wodzicki, nie przyjął jednak tego wieńca, tylko jakiś student umieścił go w kościele, do którego miała być wniesiona trumna z ciałem Mickiewicza³¹. Zapewne takie kroki „Народу” (publikacja apelu i wieniec) były uzgodnione z Franko, a w każdym razie publicznie deklarowały jego stanowisko, bo na ostatnich stronach ówczesnych numerów „Народу” oficjalnie podawano: „Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко” („Wydaje Mychajło Pawłyk. Za redakcję odpowiada Iwan Franko”).

²⁹ В. Будзиновський, *Смішне в поважнім*, „Нові Шляхи” 1930, т. 8, s. 177.

³⁰ Редакція, *В справі похорону Адама Міцкевича*, „Народ” 1890, № 12, 15.VI, s. 173.

³¹ В. Будзиновський, *Смішне в поважнім*, s. 177–178.

Młodzi postępowcy byli też niezadowoleni z odmowy części narodowców zjednoczonych wokół Romanczuka, ponieważ, jak twierdził W. Budzynowski, „між нами дехто мав »вселюдське серце« (...)” („niektórzy z nas mieli ,serce uniwersalne’ (...)”)³². Wśród nich był asystent Barwińskiego – Pawło Kyrzcziiw, oficjalny redaktor narodowskiego miesięcznika „Правда” („Prawda”): „Mówiąc, że ‘trzeba położyć kres niemożliwej polityce narodowców’, zwołał wszystkich mał-kontentów [tj. niezadowolonych – J. N.] do mieszkania Iwana Franki, aby omówić, jak doprowadzić do tego ‘końca’”³³. Na początku lipca 1890 roku w domu Franki (w latach 1887–1893 mieszkał w domu przy ulicy Zyblikiewicza 10, obecnie Sak-sahańskiego 13) zebrało się 15–20 ideowych radykałów (prawie sami studenci). Wysłannik Barwińskiego, Kyrzcziiw, powiedział, że młodzi ludzie muszą „zorgani-zować się i wspólnie zaprotestować przeciwko oświadczeniu narodowców, że nasz naród nie bierze udziału w pogrzebie Mickiewicza. Musimy pokazać światu, że narodowcy nie mają prawa wypowiadać się w imieniu narodu ruskiego”. Ale ten ograniczony protest nie wystarczył młodym postępowcom. Nikt nie poparł „akcji Mickiewiczowskiej P. Kyrzczowa, *recte* O. Barwińskiego”³⁴. To znaczy, że Franko też nie, ale powodem tego była najprawdopodobniej nie tyle jego niechęć do Mickie-wicza, ile do swojego ideologicznego przeciwnika Barwińskiego, z którym Franko był skłócony.

Według późniejszych zeznań Budzynowskiego, „z wyjątkiem Pawłyka, wszyscy byliśmy tego samego zdania co narodowcy w sprawie pogrzebu” (naj-prawdopodobniej chodzi o zwolenników Romanchuka), ale „każdy z nas usły-szał w jego słowach prawdę, że nie jesteśmy na tej samej drodze z narodowcami i że powinniśmy zjednoczyć się osobno dla jakiejś pracy. Widząc teraz, że Bar-wiński i my nie jesteśmy na tej samej drodze, nikt nie wiedział, co powiedzieć Kyrzczewowi”³⁵. Zamiast tego Budzynowski zaproponował, by „młode pokole-nie” utworzyło „własną organizację partyjną” i „nazwało nową partię radykalną, bo my już jesteśmy nazywani radykałami”. Propozycję tę, według Budzynow-skiego, poparł Franko i w ten sposób „rozwiązał całą sprawę. O Mickiewiczu nie było już mowy, a Kyrzcziiw zamilkł”³⁶. I tak, dyskusja o stosunku narodowców do udziału w przeniesieniu ciała Mickiewicza do Krakowa dała początek Ukrain-sko-Ruskiej Partii Radykalnej³⁷.

³² В. Будзинівський, *Ексгумація і новий похорон*, „Діло” 1912, № 82, 13.VI/31.III, s. 1.

³³ Там же.

³⁴ Там же.

³⁵ В. Будзинівський, *Смішне в поважнім*, s. 178.

³⁶ В. Будзинівський, *Ексгумація і новий похорон*, s. 1–2.

³⁷ В. Будзинівський, *Смішне в поважнім*, s. 179.

Publikacja dramatu przypisanego Mickiewiczowi

Franko wydał własnym kosztem (2 707 koron 95 krajcarów) dramat historyczny nieznanego autora *Wielka utrata* (Lwów 1914) i przedstawił go, według jego słów, „своім землякам і братам полякам” („swoim rodakom i braciom Polakom”), jak gdyby to był „геніальний твір Адама Міцкевича” („genialne dzieło Adama Mickiewicza”)³⁸. Nie wziął pod uwagę ostrzeżeń swojego starego przyjaciela Henryka Biegeleisena, z którym konsultował się przed oddaniem dramatu do druku. Ten cieszący się autorytetem znawca i wydawca tekstów Mickiewicza twierdził, że nie jest to jego dzieło, a raczej „współczesne Mickiewiczowi i napisane pod wpływem trzeciej części *Dziadów*”, i dlatego stanowczo odradzał jego publikowanie³⁹. Książka zawiera sporządzoną przez Frankę kompilację biografii Mickiewicza oraz wybór wierszy polskiego poety we własnym ukraińskim przekładzie wydawcy:

Адам Міцкевич, *Wielka Utrata. Історична драма з pp. 1831–32*, з додатком життєпису А. Міцкевича та вибору його поезій у перекладі на українську мову видав Др. Іван Франко, Львів 1914, 3 друкарні „Діла”, 244 s.

Franko przypisał to niespójne dzieło, którego rękopis nabył od lwowskiego antykwariusza, Mickiewiczowi na podstawie własnej mistycznej atrybucji: „(...) восени 1908 р. я по звичайному людському погляду надприродною, а в моїм теперішнім стані природною дорогою одержав відомість, що червоно оправлений рукопис у моїм посіданю містить твір Міцкевича, не автограф, а тільки копію, переписану в Парижі незабаром по написаню твору знайомою жінки Міцкевича Яніною Вітвіцкою, без відома самого Міцкевича, і що його заголовок по замислу самого Міцкевича був ‘Wielka utrata’”⁴⁰.

Ten maniackalny akt Franki był kulminacją jego mimowolnych literackich mistyfikacji, do których z ufnością uciekał się jeszcze przed chorobą psychiczną (w wykładzie habilitacyjnym z 1895 roku *‘Наймичка’ Т. Шевченка без*

³⁸ I. Франко, *Переднє слово*, [в:] А. Міцкевич, *Wielka Utrata. Історична драма з pp. 1831–32*, з додатком життєпису А. Міцкевича та вибору його поезій у перекладі на українську мову видав Др. Іван Франко, Львів 1914, s. V. „Переднє слово” датовано: „Писано д[ня] 16 серпня 1913” (тамże, s. VIII).

³⁹ Г. Бігеляйзен, *Мої спомини про Івана Франка*, [в:] *Спогади про Івана Франка*, упорядник Михайло Гнатюк, видання 2-ге, доповнене, перероблене, Львів 2011, s. 343.

⁴⁰ I. Франко, *Переднє слово*, s. VI–VII. „(...) w jesieni 1908 r. poznałem drogą nadprzyrodzoną (z punktu widzenia zwykłego człowieka), a w obecnym moim stanie drogą naturalną, że w posiadanych przeze mnie czerwono oprawionym rękopisie znajduje się dzieło Mickiewicza, nie autograf, ale tylko odpis, skopiowany w Paryżu wkrótce po napisaniu przez Janinę Witwicką, znajomą żony Mickiewicza, bez wiedzy samego Mickiewicza, i że tytuł jego w zamyśle samego Mickiewicza miał brzmieć *Wielka utrata*”.

wystarczających argumentów twierdził, że Szewczenko napisał opowieść o tym samym tytule przed poematem [t. 29, s. 448–451]), a następnie w czasie choroby: w wydanej przez siebie w 1912 roku edycji *Українські поезії* autorstwa Ołeksandra Afanasjewy-Chużbyńskiego przypisał mu kilka utworów, „автентичність яких доводив духом Афанасьєва-Чужбинського, що йому являвся” („których autentyczności dowiódł ukazujący się mu duch Afanasjewy-Chużbyńskiego”)⁴¹, choć w rzeczywistości ich autorem był Mykoła Żuk (Жук), występujący pod pseudonimem Chruszcz (Хрущ)⁴². Jednocześnie, publikując przypisywany Mickiewiczowi poemat *Wielka utrata*, który prawdopodobnie zredagował (poprawił według własnego uznania), Franko podjął nieudaną próbę rehabilitacji siebie za napiętnowanie polskiego pisarza „poetą zdrady”. Biorąc pod uwagę fakt, że chorego psychicznie Frankę „od czasu do czasu nawiedzała mania ducha Mickiewicza”, Biegeleisen sugerował, że „wystąpienie antymickiewiczowskie, a zwłaszcza echo tego zdarzenia w środowisku Franki, było zbyt silne i zbyt naglące dla konstrukcji psychicznej ukraińskiego Kamieniarza”⁴³.

W studiach frankoznawczych omówione zostały już okoliczności wydania *Wielkiej utraty*, jego książkowe aspekty oraz recepcja wśród polskiej i ukraińskiej publiczności⁴⁴. Zaś na podstawie artykułów prasowych, które wcześniej nie znajdowały się w polu widzenia frankoznawców, udało mi się dowiedzieć, w jakich okolicznościach Franko przekazał swoje wydanie greko-katolickiemu metropolicie Andrejowi Szeptyckiemu. A mianowicie Franko wręczył egzemplarz tej książki Andrejowi Szeptyckiemu na uroczystym otwarciu pierwszego ukraińskiego Muzeum Narodowego w Galicji, które odbyło się w sobotę 13 grudnia 1913 r., w dniu święta Andrzeja Apostoła (Pierwszego Powołanego), świętego Kościoła katolickiego i prawosławnego, a właśnie w dniu imienin metropolity, założyciela Muzeum⁴⁵. Na tym egzemplarzu, przechowywanym w Narodowym Muzeum

⁴¹ І. Лизанівський, *Франко в роках 1911–12 (Уривки із споминів)*, „Україна” 1926, кн. 6, s. 178.

⁴² М. Є. Сиваченко, *Твори О. Афанасьєва-Чужбинського в редакції І. Франка, псевдонім „Микола Хрущ” та забутий поет Микола Жук*, [в:] М. Є. Сиваченко, *Над текстами українських письменників*, Київ 1985, s. 136–158; Оксана Нахлік, *Афанасьєв-Чужбинський Олександр Степанович*, [в:] *Франківська енциклопедія: у 7 т.* Львів 2016, т. 1: А–Ж, наук. ред. і упоряд. Є. Нахлік, s. 62.

⁴³ Г. Бігеляйзен, *Мої спомини про Івана Франка*, s. 343.

⁴⁴ Б. Якимович, *Видавничий проєкт „Wielka utrata”: покаєння, містифікація чи переконання*, s. 427–448; Я. Мельник, *„Дух Міцкевича вказав мені...”*, s. 326–354.

⁴⁵ Zob. *Отворене Національного Музея у Львові...*, „Діло” 1913, № 276, 11.XII/28.XI, s. 6; *Отворене Национального Музея у Львові...*, „Руслан” 1913, № 276, 12.XII/29.XI, s. 3; *Отворене Национального Музея...*, Тамże, № 278, 14/I.XII, s. 2; Є. Нахлік, *Віражі Франкового духу: Світогляд. Ідеологія. Література*, Київ 2019, s. 590–596.

Literacko-Pamiętnikarskim Iwana Franki we Lwowie, widnieje napis dedykacyjny wykonany ręką ówczesnego Franki:

„Його Преосвященству Митрополітові гр[афу] Андрієви Шептицькому
con amplissimi e fecondissimi gratulazioni в день іменин 13 грудня 1913 р. Іван
Франко”⁴⁶.

Według wyjaśnienia lwowskiego poligloty Iwana Teplego, łacińskie litery reprezentują wyrażenie głównie w języku włoskim, *con amplissimi e fecondissimi gratulazioni*, co oznacza: „z najpełniejszymi i najbardziej owocnymi życzeniami”. Myślę, że literackie tłumaczenie powinno brzmieć: „z najlepszymi i najhojniejszymi życzeniami”.

Choć wydanie książki z utworem *Wielka utrata*, bezpodstawnie przypisywanym Mickiewiczowi, datowane jest na rok 1914, to w rzeczywistości ukazała się ona w grudniu 1913 roku, a w przeddzień polskich (rzymskokatolickich) świąt Bożego Narodzenia (tj. przed 25 grudnia 1913 roku) pojawiła się w księgarniach lwowskich, „dla Polaków na ‘gwiazdkę’”, jak donosiło ogłoszenie lwowskiej gazety „Руслан” z 28 grudnia 1913 roku⁴⁷. W ogłoszeniu *Nieznany dramat Mickiewicza?*, zamieszczonym we lwowskiej polskiej „Gazecie Wieczornej” 22 grudnia 1913 roku, Sydir Twerdochlib donosił o ciekawej publikacji dra Franki, która w najbliższych dniach pojawi się na półkach księgarskich⁴⁸. 24 grudnia 1913 roku w tej samej gazecie ukazała się pierwsza polska recenzja książki autorstwa lwowskiego gazeciarza, eseisty i krytyka literackiego Stanisława Wasylewskiego (1885–1953), który twierdził, że mimo obszernej biografii Mickiewicza i tłumaczeń jego dzieł „rzecz cała pozostaje – dziwaczną mistyfikacją”⁴⁹. 31 grudnia 1913 r. osiemnastoletni student wydziału filozoficznego Uniwersytetu Lwowskiego, późniejszy znany polski pisarz i eseista Jan Parandowski, zwrócił się do Franki z listem z prośbą o wyjaśnienie mistycznych podstaw tak dziwnego przypisania dramatu *Wielka utrata*, przedstawionych w przedmowie do książki⁵⁰.

⁴⁶ Zob. kserokopię strony tytułowej w artykule: О. Купчинський, *Невідомі автографи Івана Франка*, „Записки НТШ”, Львів 1995, т. 229: Праці Філол. секції, s. [4] wkładki ilustracyjnej między s. 384–385.

⁴⁷ „Wielka utrata” *д-ра І. Франка*, „Руслан” 1913, № 288, 28/15.XII, s. 3.

⁴⁸ S. Twerdochlib, *Nieznany dramat Mickiewicza?*, „Gazeta Wieczorna” 1913, nr 1661, 22 grudnia, s. 4.

⁴⁹ S. Wasylewski, *Mickiewicz na wirującym stoliku! Rewelacje dra Franki*, „Gazeta Wieczorna” 1913, nr 1665, 24.XII, s. 4.

⁵⁰ Odpowiedź Franki z 3 stycznia 1914 r. na ten list J. Parandowski opublikował we lwowskiej gazecie z własnym komentarzem: J. Parandowski, *Niedorzeczny pomysł Dr. Iwana Franki*, „Przegląd Polityczny, Społeczny i Literacki” 1914, nr 17, 22 stycznia, s. 1. Wkrótce potem wyszedł ze szczegółową analizą dramatu i atrybucji Franki: J. Parandowski, *Adam Mickiewicz. «Wielka Utrata»*. *Istoryczna drama z rr. 1831–32*. Wydaw dr. Iwan Franko. Cena 10 kor., tamże, nr 72–77, 28 marca – 3 kwietnia.

Franko zapewne подарował metropolicie Szeptyckiemu jeden z pierwszych egzemplarzy otrzymanej właśnie książki, korzystając z możliwości uczestniczenia w otwarciu Muzeum Narodowego (być może specjalnie na tę okazję wydrukowano kilka egzemplarzy). Prawdopodobnie właśnie w odpowiedzi na ten prezent metropolita Andrej wręczył France swoją wizytówkę z wydrukowanym imieniem i nazwiskiem cerkiewnym „О[тець] Андрей Шептицький” („ks. Andrej Szeptycki”), na której grzecznie napisał, iż „цілим серцем дякує за так цінну і інтересну книжку і за пам'ять” („dziękuje z całego serca za tak cenną i ciekawą książkę oraz za pamięć”)⁵¹.

Porównanie Mickiewicza i Franki jako poetów, obywateli i jednostek

W swoich lirycznych, często egzystencjalnych refleksjach Puszkina, Mickiewicza i Szewczenko uciekali się do decentracji (w terminologii postmodernistycznej) czy demaskacji nabytych postaw kulturowych, a w zasadzie ich postaw obywatelskich, z osobistymi akcentami⁵². W poezji Szewczenki nurt decentrowy staje się osobną, potężną warstwą jego tekstów powstałych na zesłaniu i po powrocie z niego⁵³. Przy tym i Mickiewicz, i Szewczenko powstrzymywali się od upublicznienia najbardziej jawnej poetyckiej decentracji własnego obrazu proroka, który był powszechnie akceptowany przez narodową opinię publiczną, ponieważ taka publikacja dekonstruowała ten obraz.

Natomiast u Franki ta decentracja staje się zaskakująco wyjątkowa: nabiera nieznanego wcześniej napięcia, najwyższego stopnia ekspresji, wewnętrzного konfliktu, rozdwojenia, szczególnego dramatyzmu, a nawet tragedii, a pisarz wydobywa to wszystko na światło dzienne, czyniąc z tego publiczny, choć nieco zawoalowany przez formę artystyczną, fakt swojego życia i ukraińskiego procesu literackiego. O ile u Puszkina, Mickiewicza i Szewczenki istniała wewnętrzna sprzeczność między pozycją obywatelską a jednostką prywatną z jej osobistymi

⁵¹ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, фонд 3, од. зб. 1635, s. 369 (bez daty).

⁵² Є. Нахлік, *Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики*, Львів 2003, s. 482–546.

⁵³ Див.: Г. Грабович, *Самовизначення й децентрування: „Хіба самому написати...” і проблема писання*, [в:] Г. Грабович, *Шевченко, якого не знаємо: (3 проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета)*, Київ 2000, s. 68–104; Є. Нахлік, *Екзистенційний вимір людини в літературній творчості Шевченка*, [в:] Є. Нахлік, *„І мертвим, і живим, і ненародженим”, і самому собі: Шевченкове ослівлення минулого, сучасного й майбутнього та власної екзистенції*, Львів 2014, s. 292–305; Є. Нахлік, *Невільничі западання і злети: рефлексія-автопослання „Хіба самому написати”*, [в:] тамże, s. 358–366.

interesami, to u Franki było to ostre starcie między racjonalną świadomością, która siłą rozumu i uczucia zobowiązywała jednostkę do określonego modelu zachowania, próbując jednocześnie pohamować spontaniczne przejawy nieświadomości (w przemówieniu z okazji 25-lecia swojej działalności literackiej w 1898 r. Franko nazwał to „почуттям обов’язку” i „потребою ненастанної праці” – „poczuciem obowiązku” i „potrzebą ciągłej pracy” [t. 31, s. 309]), a samą nieświadomością, która samowolnie dążyła do zadowolenia swoich potrzeb i pragnień.

Bibliografia

- Franko I., *Adam Mickiewicz w rusińskiej literaturze*, [w:] I. Franko, *Szkice o literaturze: Kultura, Literaturoznawstwo, Publicystyka*, pod redakcją dr Jana Matkowskiego i Ihora Rozłuckiego, Warszawa–Drohobycz 2016.
- Franko I., *Nowe wydanie dzieł Mickiewicza*, [w:] I. Franko, *Szkice o literaturze: Kultura, Literaturoznawstwo, Publicystyka*, pod redakcją dr Jana Matkowskiego i Ihora Rozłuckiego, Warszawa – Drohobycz 2016.
- Kasperski E., *Zabójczy jad poezji. Iwan Franko i Adam Mickiewicz na rozstajnych szlakach historii*, „Przegląd Humanistyczny” 1999, nr 5.
- Kasperski E., *Dyskurs zdrady. Iwan Franko a Adam Mickiewicz*, [w:] E. Kasperski, *Dyskursy romantyków. Norwid i inni*, Warszawa 2003.
- Kasperski E., *Dyskurs zdrady. Iwan Franko a Adam Mickiewicz*, „Київські полоністичні студії” 2017, t. XXIX: *Іван Франко і польська культура*.
- Mickiewicz A., *Do Laury*, [w:] A. Mickiewicz, *Dzieła poetyckie*, Warszawa 1973, [t.] 1: *Wiersze*.
- Parandowski J., *Niedorzeczny pomysł Dr. Iwana Franki*, „Przegląd Polityczny, Społeczny i Literacki” 1914, nr 17, 22 stycznia.
- Parandowski J., *Adam Mickiewicz. «Wielka Utrata». Istoryczna drama z rr. 1831–32. Wydaw dr. Iwan Franko. Cena 10 kor.*, tamże, nr 72–77, 28 marca – 3 kwietnia.
- Radyszewskij R., *Iwan Franko w polskiej prasie: literatura i kultura*, [w:] I. Franko, *Szkice o literaturze: Kultura, Literaturoznawstwo, Publicystyka*, pod redakcją dr Jana Matkowskiego i Ihora Rozłuckiego, Warszawa – Drohobycz 2016.
- Twerdochlib S., *Nieznany dramat Mickiewicza?*, „Gazeta Wieczorna” 1913, nr 1661, 22 grudnia.
- Wasylewski St., *Mickiewicz na wirującym stoliku! Rewelacje dra Franki*, „Gazeta Wieczorna” 1913, nr 1665, 24 grudnia.
- Zdziarski S., *Bohdan Zaleski: Studium biograficzno-literackie*, Lwów 1902.
- „Wielka utrata” *д-ра* І. Франка, „Руслан” 1913, № 288, 28/15.XII.
- Астаф’єв О., *Рецепція творчості Адама Міцкевича в українській літературі*, [в:] „Слово і текст. Збірник наукових статей”, Чернівці 2005, вип. 2.

- Бігеляйзен Г., *Мої спомини про Івана Франка*, [в:] *Спогади про Івана Франка*, упорядник Михайло Гнатюк, видання 2-ге, доповнене, перероблене, Львів 2011.
- Біленко Т., *Творче осмислення діалектики особи і суспільства: проблема вірності і зради в літературній спадщині Адама Міцкевича та Івана Франка*, [в:] *Збірник на пошану професора Марка Гольберга*, Дрогобич 2002.
- Будзинівський В., *Екзгумация і новий похорон*, „Діло” 1912, № 82, 13.VI/31.III.
- Будзинівський В., *Смішне в поважнім*, „Нові Шляхи” 1930, т. 8.
- Грабович Г., *Вождівство і роздвоєння: тема „валленродизму” в творах Франка (До століття „Ein Dichter des Verrates” і „Похорону”)*, „Сучасність” 1997, листопад.
- Грабович Г., *Адам Міцкевич та Іван Франко: метаморфози „валленродизму”*, [в:] *Адам Міцкевич і Україна: збірник наукових праць*, Київ 1999.
- Грабович Г., *Самовизначення й децентрування: „Хіба самому написати...” і проблема писання*, [в:] Грабович Г., Шевченко, якого не знаємо: (З проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета), Київ 2000.
- Грабович Г., *Вождівство і роздвоєння: „валленродизм” Франка*, [в:] Грабович Г., *Тексти і маски*, Київ, 2005.
- Джеджалик [Франко І.], *Напередъ!*, „Другъ” 1875, № 21, 1/13.X.
- Дорофтей О., *Протистояння особистостей чи культур? (До питання «Іван Франко і Адам Міцкевич)», «Проблеми славістики»*, Луцьк 2005, № 1/4.
- Ільницький М., *Іван Франко й Адам Міцкевич: до проблеми валленродизму*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze”, Warszawa 1999, [zesz.] 8/9: *Spotkania polsko-ukraińskie*.
- Кісь Я., Будуйкевич Н., *Іван Франко про творчість Адама Міцкевича*, [в:] *Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.)*, Івано-Франківськ 1997, s. 437–439.
- Колесса О., *Шевченко і Міцкевич. Про значінє впливу Міцкевича в розвою поетичної творчости та в генезі поодиноких поем Шевченка. Порівнююча студія*, „Записки НТШ” 1894, т. 3.
- Корнійчук В., *Проблема зради у поезії А. Міцкевича, О. Пушкіна, І. Франка*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas: Materiały III międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej 200-leciu urodzin Adama Mickiewicza i Aleksandra Puszkina*, Szczecin 1999.
- Купчинський О., *Невідомі автографи Івана Франка*, „Записки НТШ”, Львів 1995, т. 229: *Праці Філол. Секції*.
- Лизанівський І., *Франко в роках 1911–12 (Уривки із споминів)*, „Україна” 1926, кн. 6.
- Лисенко О., *Іван Франко – Адам Міцкевич. Від ствердження до заперечення – і навпаки*, [в:] „Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. Збірник наукових праць”, Київ 2004, вип. 9.
- Матвійшин В., *„...Найбільший поет польської нації...”: Іван Франко про Адама Міцкевича*, „Зарубіжна література в школах України”, Київ 2008, № 11.
- Мельник Я., *„Дух Міцкевича вказав мені...”, [в:] Мельник Я., ...І остатня часть дороги. Іван Франко в 1908 1916 роках*, видання друге, виправлене і доповнене, Дрогобич 2016.

- Міцкевич А., *Wielka Utrata. Історична драма з pp. 1831–32, з додатком життєпису А. Міцкевича та вибору його поезій у перекладі на українську мову видав Др. Іван Франко, Львів 1914.*
- Нахлік Є., *Адам Міцкевич у рецепції Пантелеймона Куліша*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze”, [zesz.] 8–9, Warszawa 1999.
- Нахлік Є., *Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики*, Львів 2003.
- Нахлік Є., *Український і польський романтизм у рецепції Івана Франка*, „Київські полоністичні студії”, Київ 2012, т. 19.
- Нахлік Є., *Екзистенційний вимір людини в літературній творчості Шевченка*, [в:] Нахлік Є., „І мертвим, і живим, і ненарожденним”, і самому собі: Шевченкове ословлення минулого, сучасного й майбутнього та власної екзистенції, Львів 2014.
- Нахлік Є., *Невільничі западання і злети: рефлексія-автопослання „Хіба самому написать”*, [в:] Нахлік Є., „І мертвим, і живим, і ненарожденним”, і самому собі: Шевченкове ословлення минулого, сучасного й майбутнього та власної екзистенції, Львів 2014.
- Нахлік Є., „...До найтяжчого бою За правду й волю милу Ти поведеш народи...”: *Месіанські мотиви у творчості Івана Франка та польських „трьох пророків”*, „Київські полоністичні студії” 2017, т. XXIX.
- Нахлік Є., *Перипетії з приват-доцентурою Івана Франка у Львівському та Чернівецькому університетах*, Львів 2018.
- Нахлік Є., *Віражі Франкового духу: Світогляд. Ідеологія. Література*, Київ 2019.
- Нахлік Оксана, *Афанасьєв-Чужбинський Олександр Степанович*, [в:] *Франківська енциклопедія: у 7 т. Львів 2016, т. 1: А–Ж, наук. ред. і упоряд. Є. Нахлік.*
- Отворенє Національного Музея у Львові...*, „Діло” 1913, № 276, 11.XII/28.XI.
- Отворенє Національного Музея у Львові...*, „Руслан” 1913, № 276, 12.XII/29.XI.
- Отворенє Національного Музея...*, „Руслан” 1913, № 278, 14/1.XII.
- [Подяка Андрея Шептицького І. Франкові], *Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, фонд 3, од. зб. 1635.*
- Редакція, *В справі похорону Адама Міцкевича*, „Народ” 1890, № 12, 15.VI.
- Сиваченко М. Є., *Твори О. Афанасьєва-Чужбинського в редакції І. Франка, псевдонім „Микола Хруц” та забутий поет Микола Жук*, [в:] М. Є. Сиваченко, *Над текстами українських письменників*, Київ 1985.
- Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті*, Київ 1991, т. 4: *Літератури країн Центральної і Південно-Східної Європи на Україні. Матеріали до бібліографії (початок XIX ст. – 1980 р.).*
- [Франко І.], *Ізмарагдом звався в старій Руси збірник статей та притч моралізуючих...*, „Житє і Слово” 1895, т. 3, кн. 2 (podpis: І. Ф.).
- Франко І., *Переднє слово*, [в:] Міцкевич А., *Wielka Utrata. Історична драма з pp. 1831–32, з додатком життєпису А. Міцкевича та вибору його поезій у перекладі на українську мову видав Др. Іван Франко, Львів 1914.*
- Франко І., *Зібрання творів у 50 т., т. 1–50*, Київ 1976–1986.

Франко І., *Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах*, Київ 2008, т. 51–53, 2011, т. 54.

Франко І., *Переднє слово*, [в:] Міцкевич А., *Wielka Utrata. Історична драма з рр. 1831–32*, з додатком життєпису А. Міцкевича та вибору його поезій у перекладі на українську мову видав Др. Іван Франко, Львів 1914.

Якимович Б., *Видавничий проєкт „Wielka utrata”: покаяння, містифікація чи переконання*, Якимович Б., Іван Франко – видавець. Книгознавчі та джерелознавчі аспекти, Львів 2006.

Yevhen Nakhlik

The Ivan Franko Institute of the Nation Academy of Sciences of Ukraine (Lviv)

ADAM MICKIEWICZ IN THE RECEPTION OF IVAN FRANKO

Summary

This article discusses the various, ambiguous and contradictory reception of A. Mickiewicz by Ukrainian writer and critic Ivan Franko – poetic (allusive and reminiscent), translational, critical-literary, comparative, psychological, pseudo-publishing, as well as typological poetic echoes and a typology of poetic explorations, Franko's position towards Mickiewicz's reburial (in Krakow 1890). In different years (1895–1896, 1899, 1907, 1910, 1913) Franko made many poetic translations from Mickiewicz. Of these translations, the finest are those made in 1895–1896, 1899 and 1907, the peak of Franko's work. In his article *Adam Mickiewicz in Ruthenian Literature* (in Polish, 1885) Franko traced the emergence of translations of some of the Polish poet's works into Ukrainian and encouraged Ukrainian writers to more actively tame his work. This article is very sympathetic to Mickiewicz's poetry, which, according to Franko, sowed „healthy seeds” in many generations of the Ukrainian people. This admission is the exact opposite of what Franko would later write in his article *Ein Dichter des Verrathes*. In the preface to a separate edition of Shevchenko's poem *Перебендя* (Lviv 1889) Franko argued that the central character of this work was influenced, in his opinion, by the poet's images, especially those created by Mickiewicz in the third part of his drama *Dziady* (*Wielka Improwizacja*). Franko published a very flattering review *New edition of Mickiewicz's works* (in Polish, 1893) of the publication of the poet's works in four volumes with numerous footnotes, explanations and bibliographic compilations by Dr. Henryk Biegeleisen (Lviv 1893).

In his treatise *From the secrets of poetic creativity* (1898–1899), based on recent and up-to-date publications in the field of the latest psychology in aesthetics – the works of Wilhelm Wundt, Max Dessoir, Moritz Benedikt, Isidor Sadger on Grilparzer – Franko combined the old positivist principle (scholarship, which for the positivists was mainly limited to sociology, cultural studies and historical sciences) with the new modernist principle (aesthetic analysis based on the achievements of psychology) and gave his own

examples of this literary approach based on the materials of the poetic classics (Shevchenko, Heine, Mickiewicz).

Franko published Mickiewicz's letter *Do przyjaciół galicyjskich* (Lwów 1903) in his own Ukrainian translation, with his long preface and detailed article *An Attempt at Analysis*. Unlike Franko's previous studies of Mickiewicz, which were literary and mostly laudatory, written with reverence for the Polish genius (with the exception of *Ein Dichter des Verrathes*), this historical and political *Attempt at Analysis* is truly analytical, thoughtful, and thus quite critical and well-reasoned.

Franko published a historical drama by an unknown author, *Wielka utrata* (Lviv 1914) as if it were „a genius work by Adam Mickiewicz”. The book includes Franko's compilation of Mickiewicz's biography and a selection of the Polish poet's poems in the publisher's own Ukrainian translation. On the basis of newspaper articles that were previously not in the field of view of researchers of Ivan Franko's life and works, Ye. Nakhlik managed to clarify that Franko presented a copy of his edition to Greek Catholic Metropolitan Andrey Sheptytsky at the grand opening of the first Ukrainian National Museum in Galicia on December 13, 1913, the feast day of St. Andrew the Apostle (the First Appointed), a saint of the Catholic and Orthodox Church, and the very name day of the Metropolitan, the founder of the Museum.

In their lyrical, often existential reflections, Pushkin, Mickiewicz and Shevchenko resorted to decentering (in postmodern terminology) or the unmasking of acquired cultural attitudes, or basically their civic attitudes, with personal touches. At the same time, both Mickiewicz and Shevchenko refrained from making public the most blatant poetic deconstruction of their own image of the prophet, which was widely accepted by national public opinion, because such a publication would deconstruct that image. In Franko's case, on the other hand, this decentration becomes surprisingly unique: it acquires a previously unknown tension, the highest degree of expression, inner conflict, split, special drama and even tragedy, and the writer brings all this to light, making it a public fact, albeit somewhat veiled by the artistic form, of his life and the Ukrainian literary process.

Keywords: Adam Mickiewicz, Ivan Franko, Polish-Ukrainian relations, poetic intertext, literary and political reception, poetic and publicistic translations, *Wielka utrata*.